

1976-13

§ 74-80

76-74 utrpení

760630-3

(74) (1) (Slatinice, 30. 6. 76 večer.)

Jestliže připustíme, že utrpení má přece jenom jakousi významnou a nezapustitelnou funkci v lidském životě, pak je na pováženu, zda místo stlačování „množství“ utrpení na minimum nejde spíše o správný „výběr“, o „zdokonalování“ utrpení, o „pěstování“ takového utrpení, které je produktivnější a smysluplnější. To jsou všechno extrémní a provokující formulace, ale – jsou tak docela beze smyslu? – Řekněme to asi tak: jsou utrpení, jež jsou příliš hrubá a drastická; jsou utrpení, která dávají málo smyslu a jež jsou pramálo produktivní (resp. má-li se z nich něco vydolovat, je zapotřebí nepřiměřeně velkého úsilí); ale jsou také utrpení, jež se může zdařit proměnit v pravé požehnání. Začneme velmi zdaleka: někteří lidé přesvědčivě prohlašují, že poslouchat tzv. vážnou hudbu je pro ně opravdové utrpení; pro jiné je zase utrpení poslouchat nějakou kutálku. Což si však nedovedeme představit, jak jedno z těchto dvou „utrpení“ je produktivnější, perspektivnější než druhé? A zároveň: neznamená každý krok kupředu, že skladba toho, čím trpíme, se také proměňuje? Což se pokrok jednotlivce i společnosti neprojevuje také v tom, jak se mění obsah a rozsah utrpení jim vlastního? Jak se lidská povaha a způsob života zjemňuje a zároveň komplikuje, zjemňuje a komplikuje se zároveň schopnost vnímat a pociťovat bolest a vůbec prožívat utrpení. Kristův kříž zdaleka neznamená jen fyzickou bolest a fyzické utrpení, způsobené proražením dlaní a nártů, vahou těla, visícího na hřebících, zaražených do těla, dýchacími potížemi v důsledku rozpažených rukou, vystavenost prudkému slunci beze vší ochrany atd. Ke Kristovu kříži náleží jeho hrozná opuštěnost lidmi a zdánlivě i Bohem, zrada, jíž byl vydán biřicům, to, že tentýž lid, který jej před několika dny vítal s květy, se od něho nyní odvrátil a žádal jeho smrt, atd. atd. Mariánský kult je dokladem toho, jak byli lidé postupně více dojímaní duševním mukami než tělesným utrpením: matka nebyla mučena ani jinak ohrožena, „jenom“ se dívala na popravu svého syna. Byla a je titulována jako „sedmibolestná“, zatímco bolesti a muka jejího syna nikdo nepočítal. Postupně se zjemňuje a prohlubuje schopnost trpět, ale také schopnost rozumět druhému v jeho utrpení a být mu blízko, soucítit a spolutrpět s ním v jeho trápení.

A tady se ukazuje, že to, o čem Jakub mluví jako o potřebě (nebo nedostatku potřeby) „se s utrpením vyrovnávat ve faktické rovině“ (str. 18), je

svrchovaně problematické. Co je opravdu tzv. „faktická rovina“ utrpení? A pokud se tím míní řada vnějších, objektivních parametrů, pak je zřejmé, že první, co takto myslícího napadne, je možnost a potřeba manipulace: odstranit tuto „faktickou“ stránku utrpení nebo ji alespoň redukovat, omezit, snížit na minimum. Ale jakmile jsme došli k nezbytnosti pochopení utrpení jako čehosi subjektivního a přímo subjektivního, vnitřního, interního, pak ovšem musíme připustit také niterné, vnějšími zásahy a opatřeními, tj. žádnou manipulací neovlivnitelné „příčiny“ utrpení. A dobrý znalec lidí potvrdí, že existuje dokonce něco takového jako jakási „potřeba“ utrpení a snad i radost nebo alespoň uspokojení z utrpení. Extrémní případy takového zalíbení v utrpení a v bolesti jsou zajisté patologické – ale je tento vztah k utrpení patologický od základu? Což nepotřebujeme někdy vypít šálek zeměžluči, abychom si napravili chuť a trávení? A přece pít stále a mnoho zeměžluči bychom nepovažovali za normální. Není trocha utrpení nezbytným ingredientem našeho života? Jakýmsi nezbytným vitamínem nebo snad katalyzátorem lidskosti? – Není pochyby, že také tyto myšlenky v sobě chovají nebezpečné zneužití. Ale mám dojem, že větším nebezpečím jsou myšlenky Jakubovy, zčásti stoické, zčásti osvícenské, zčásti společensko- a duševně-inženýrské. Neboť tam ani nemusí dojít k žádnému zneužití, aby vedly k nežádoucím důsledkům; nebezpečí, které tu hrozí, je daleko bezprostřednější.

76-75 utrpení

760701-1

(75) (2) (Slatinice, 1. 7. 76 ráno.)

Snad ještě jednu stránku věci bychom měli zmínit. Když prostudujeme řadu životopisů třeba vynikajících umělců, shledáme, že po tvůrčí stránce nejplodnější byla období nouze, bolesti a utrpení. Naopak doba, kdy žil umělec v poměrně slušném materiálním zabezpečení, se velmi často ukazuje jako málo plodná nebo neplodná. To ostatně odpovídá na jedné straně zkušenosti bible, na druhé straně skutečností z vývoje živých organismů, zejména pak primátů a člověka. Začněme posledním: teprve nouze přiměla dávné primáty, aby opustili stromy subtropického a tropického pásma a pustili se na rozsáhlá území, pokrytá po ústupu ledovců jen travou a nízkými křovisky. Naučili se chodit po zemi (změnil se tvar jejich chodidla), změnili složení potravy (od plodů přešli na hmyz a drobné obratlovce atd.) i způsob jejího získávání (přechod od sběračství na lov). Když nové zalednění přineslo nová ohrožení, někteří primáti se vrátili zpět do lesů (historie byla zkráceně zachycena v embryonálním vývoji, jak lze krásně doložit na změnách postavení prstů na nohou např. šimpanzích

embryí) – čímž se vyhnuli určitým strážním, nebezpečím a utrpení – zatímco jiní se pokusili překonat nebezpečí, čelili chladu kožemi zabitých zvířat a později užíváním ohně, budováním přístřeší a vyhledáváním úkrytů v jeskyních apod. Kupředu vedla nikoliv cesta vyhýbání se utrpení, nýbrž jeho překonáváním odolností vůči němu a novými vynálezy. Kdyby nebylo překážek, ohrožení, bolesti a utrpení, nevznikly by ty nejvýznamnější vynálezy ať už přírodní nebo lidské.

Prorocká tradice starozákonní, ale i jiné složky izraelské tradice nás však vedou týmž směrem. Lid izraelský musí opustit plné **hrnce** egyptské a vydat se vnějšně zcela nezajištěn na dlouhé putování pouští; Mojžíš vede lid z otroctví ke svobodě, ale zároveň to znamená cestu vyostřeného, zvýšeného ohrožení, nebezpečí a přímo utrpení. Již praotec Abraham opouští jistotu domova a domácích poměrů, sousedských a přátelských svazků a odchází do neznáma, „nevěda kam“. Pohodlnější a známý život vyměňuje nejen sám pro sebe, ale také pro celý dům, pro svou rodinu – a také pro své děti! – i služebnictvo atd. za nepohodlí a život plný neznámých překážek. (Ostatně Izraelští odcházeli do pouště také s dětmi, tj. rozhodovali také za ně a o nich, že půjdou cestou tvrdou a těžkou, cestou utrpení.) (U Jakuba prosvítá či spíše jako šídlo vyčuhuje z pytle jeho osobní situace a situace jeho rodiny; zmínka o dětech na str. 17 jasně ukazuje na situaci naši: našich dětí, naší církve, našeho vytlačování a diskriminování atd.; zmínka na str. 18 připouští, že sami sobě můžeme „namluvit“, že utrpení je součástí našeho údělu, ale nemůžeme tak činit „u svých dětí“ – jak zvláštní formulace, nedbající skutečnosti, že celé generace a desítky generací musely někdy na sebe vzít břemeno ukřivdění, nespravedlnosti, utrpení a diskriminace, a že za takových okolností se rodiče nemohou vyhnout tomu, vzít na sebe odpovědnost rozhodnutí za své děti a o nich. Ostatně něco takového rodiče dělají vždy, a často to vede později k nesnázím a sporům atd.)

Léčebný tělocvik někdy bývá značně bolestivý, ale je nezbytný. Přiznat své provinění, svou vinu nebo spoluvinu na něčem zlém (o tom Jakub mluví jako o nezbytnosti) je – pokud to je opravdově míněno – opravdovým utrpením, je to těžká, přetěžká věc a znamená nejenom si leccos odepřít a leccého se zbavit, leccého pozbyt a rozloučit se s tím, i když nám to bylo nevím jak drahé – člověk má velmi rád o sobě dobré mínění (např.) atd. Dosáhnout mistrovství např. ve hře na nějaký nástroj nebo promyslet něco až na hloubku, až do posledních důsledků a vrátit se až ke kořenům svého myšlení a svých pozic, vůbec dosáhnout čehokoliv velikého není možné bez odříkání, bez zatnutí zubů, bez překonávání bolesti a utrpení, bez zapření svých chutí a tendencí, bez zapření sebe sama. To všechno je přece

naprosto přesvědčivý doklad toho, že je třeba jednak rozlišovat mezi utrpením a utrpením, a za druhé že je třeba vidět v utrpení často jedinou cestu kupředu, tedy něco pozitivního, produktivního a proto žádoucího a nezbytného.

76-76 volby, policie, politická situace

760701-2

(76) (3) (Slatinice, 1. 7. 76 odpoledne [k večeru].)

V novinách čtu, že zasedala na první schůzi ústřední volební komise Národní fronty (30. června) za předsednictví Jana Baryla. Tím vlastně jsou zahájeny přípravy na volby v říjnu letošního roku (22.-23. 10.). I když se vnitřní situace v našem státě od minulých voleb navenek nezměnila, mění se situace v mezinárodních vztazích, a to by mělo přinést potřebnou změnu také uvnitř. Před pěti roky jsem byl (spolu s celou řadou dalších) souzen a odsouzen za ohrožení klidného průběhu voleb. Letos si naše Státní bezpečnost pospíšila s varováním ještě před sjezdem KSČ v dubnu. Chtěl bych proto vědět, **co Fed. Národní shromáždění podle svého názoru a podle názoru ústřední volební komise Národní fronty můžu v rámci zákonů a jejich výkladu, který by uznávala také naše bezpečnost, udělat pro to, aby** občanům předložil alternativní politickou cestu, než je ta, kterou vede náš lid dnešní politické vedení. Důvody, proč něco takového chci učinit (a jistě nejsem a nezůstanu sám), jsou už přinejmenším 8 posledních let stejné (ale jsou vlastně zhruba stejné už 28 let, jen situace spěje k vyhrocení víc než kdy předtím). Rád bych je však důkladněji objasnil, pokud možno z několika různých stran.

Když jsem byl v r. 1972 odsouzen, nebyl mi zdaleka vyměřen největší, nýbrž naopak jeden z poměrně nízkých trestů. Zvláštnost rozsudku spočívala však v tom, že jsem byl odsouzen za něco, co jsem neudělal; společně mi bylo s dalšími odsouzenými to, že - kdybych to byl býval udělal - to nebylo nic v rozporu s našimi zákony. Aby mohl být rozsudek nade mnou i nad dalšími vyneseno, bylo třeba ohýbat a překračovat i ty zákony, kterých bylo k odůvodňování rozsudku užito. Základním předpokladem našeho odsouzení bylo, že jsme to, co jsme udělali (a co já jsem ani neudělal), provedli z nenávisti k socialismu a k našemu socialistickému zřízení (?). To se nikdo nepokoušel prokázat, a to s poukazem na to, že to vyplývá z povahy našeho činu samotného (tj. v mém případě z povahy toho, co jsem ve skutečnosti neudělal). Skutečným důvodem série procesů v r. 1972 bylo, že se několik málo lidí pokusilo vzít volby vážně, vzít vážně i předvolební přípravy a aktivně se jich zúčastnit, aby se ukázalo, zda je možno je vzít vážně. A přitom to učinili proto, že měli jiný názor na to,

kterými cestami se má dát naše společnost. (Teď čtu v dokumentu z konference evropských komunist. a dělnických stran v Berlíně, že „komunistické strany nepovažují za antikomunisty všechny ty, kdo nesouhlasí s jejich politikou nebo zaujímají kritický postoj k jejich činnosti“.)

V roce 1971 jsem byl zatčen a v roce 1972 souzen za to, co jsem neudělal. Letos mi bylo při vyšetřování mé ženy vzkázáno, abych nic podobného nedělal. Proto mám dojem, že když už se mi hrozí napřed, že bych u příležitosti voleb mohl být zase obviněn z něčeho, co jsem neudělal, a (chtěl) (že bych měl) proto něco udělat, abych další průběh událostí mohl alespoň trošinku ovlivnit. A proto chci vědět, a chce to vědět mnoho občanů naší země, co ještě můžeme udělat pro to, aby se naše země neřítla do nějaké těžké katastrofy jen proto, že dnešní politické vedení to nevidí nebo nechce vidět.

Teď budou souzeni mladí lidé, kteří jsou politicky nepohodlní, pro užití několika „sprostých“ slov v písničkách, zpívaných na neveřejných vystoupeních. Byl bych nerad, aby si pracovníci Státní bezpečnosti, prokurátor a soud museli zase takto vymýšlet; nevím, proč ta ostýchavost před vysloveným politickým procesem, jehož političnost je zřejmá každému, kdo o věci něco ví. Přeji si jinou politickou reprezentaci a chci se o tom veřejně i soukromě domlouvat s dalšími lidmi. Když se ukáže, že to není možné nebo že sám tento úmysl už je trestný, bude alespoň jasné, že po Helsinkách ani po berlínské konferenci se u nás opět nic nestalo, ale že neúnosný stav (ostatně maximálně zastíraný a utajovaný, i když ovšem marně) trvá dál.

Stav je takový, že jsem byl kupř. varován, že mařím dohled nad církvemi (tj. porušuji zákon o hospodářském zabezpečení církví - jenom na tomto zákonu jsou založena všechna nařízení a opatření a nezveřejněné směrnice, jimiž církevní tajemníci a státní orgány chtějí kontrolovat a omezovat i vnitřní život církví), když přijímám návštěvy studentů teologie a rozmlouvám s nimi. A moje žena byla přesvědčována, aby na mne vykonávala vliv, abych toho nechal.

76-77 porozumění, reflexe

760702-1

(77) (4) (Slatinice, 2. 7. 76 večer.)

Dnes ráno jsem poslouchal vídeňský pořad (*Österreich I.*) „**Rebellion gegen das Wort**“ [Andreas Lißt <?> rukopis, četl Walter Benn], který ústil v doporučení nové orientace, neomezující se na diskurzivnost buď - anebo, ale uvažující způsobem (známým - a nechvalně známým - u nás od Lochmana) „jak - tak“, „na jedné straně - na druhé straně“. V odvolání na

francouzský strukturalismus posléze pořad končil „**mit dem allgemeinen Leitsatz unserer Zeit: Mit dem Denken über das Denken hinaus**“. Celkově to bylo slabé a nedomyšlené a nestálo by to za zmínku, ale opakovala se tam formulace, vynikající nápadnou, proti ostatnímu textu mnohem pronikavější inteligencí (z čehož lze usuzovat, že šlo o nějaký citát – nechtyl jsem pořad celý, možná že to bylo dokonce uvedeno). Ta formulace zní: „**Man versteht, wenn man sich versteht.**“ To jest: rozumíme něčemu, chápeme něco, když rozumíme sobě, když chápeme sebe. To je vsutku vynikající formulace, protože v sobě vlastně obsahuje shrnutou celou teorii reflexe. Není tomu tedy tak, jak předpokládají fenomenologové (bylo to i předmětem „rozhovoru ve třech“ s J. Němcem a P. Rezkem), že věci se nám otvírají, svěřují, podávají primárně, na počátku, již v našem postavení ve světě a v naší aktivitě, že porozumění věcem a světu je na počátku a od samého počátku součástí každé naší akce, nýbrž je to tak, že náš původní a základní kontakt s věcmi, se světem je aktivní, tj. je umožněn, založen, zprostředkován akcí (akcemi), a že k porozumění může dojít teprve, když porozumíme sami sobě a svým akcím. Akce tu je dříve než porozumění, akce není sama sebou už porozuměním, jak např. Patočka zdůrazňoval v přednášce ve Vršovicích; akce je něco, co předchází porozumění (a co je jeho předpokladem). Proto se naše porozumění původně a primárně nevztahuje k věcem, nýbrž k nám a k naší aktivitě, ke zkušenostem naší aktivity. My musíme nejprve rozumět sami sobě (tj. něčemu svému, něčemu u sebe a na sobě a ze sebe), abychom byli schopni porozumět něčemu jinému a někomu jinému. Musíme se v reflexi obrátit ke svým vlastním akcím a k sobě, abychom mohli dospět k věcem, ke skutečnostem, ke světu.

Zároveň je z uvedené situace zřejmé (nebo alespoň vyvoditelné), že porozumění je jakési přisvojování, osvojování; teprve z toho, co jsem si přisvojil a osvojil, mohu druhotně vydělovat něco, co většímu osvojení jakoby odolává, co nejsem prostě já sám, ale co zůstává mimo mne a proti mně, co stojí proti (Gegen-stand), co má předmětný charakter. Předmětnost (předmětná skutečnost) není něčím, s čím se přímo, bezprostředně setkávám, co se mi přímo podává, co nahlížím, nýbrž je to konstrukce, produkt, výtvar reflexe, je to způsob pochopení a uchopení. Ale tento způsob pochopení a uchopení není (a nemůže být) součástí přímého přístupu, tj. už součástí akce, jež míří buď nazdařbůh anebo cíleně (**télicky**, ale nereflektovaně, tj. nikoliv „teleologicky“) k tomu, co pak chápu jako „předmět“, nýbrž může vzniknout, může být založen teprve tam, kde jsem schopen zvláštní aktivitou obrátit svůj zájem a svou pozornost k této akci samotné, tj. kde jsem schopen se distancovat od přímé zainteresovanosti

a téměř fixovanosti na nějakou věc a místo věci se zabývat sebou, svou zainteresovaností (na věci), svým vztahem (k věci) a svými zkušenostmi (s touto věcí a se svou zainteresovaností na ní). A teprve tady vlastním způsobem nalézám onu věc, teprve nyní jsem schopen se k ní vztáhnout jakožto k ní, teprve nyní jsem schopen rozumět, čím je pro mne (a později také, čím je vpravdě), protože jsem porozuměl jejímu místu ve „svém světě“, ve svém osvětí, osvojeném světě, protože jsem porozuměl svému osvojenému světu, své aktivitě v něm a sám sobě. – Určitá vada zmíněné jinak výborné formulace spočívá v tom, že doslova vzato sám sobě mohu porozumět také až v důsledku obrácené reflektující pozornosti k čemusi „svému“, co však nejsem ještě „já sám“, neboť „já sám“ jsem stejně tak produktem, výtvozem reflexe jako „předmět“. Akce je dříve nejenom než porozumění věci, nýbrž také než porozumění „sobě“ v přísném slova smyslu. Porozumění je tu nejdříve – a pak teprve se propracovává k tomu, čeho je vlastně porozuměním. A toto primární porozumění, „proto-porozumění“ je jakousi zdomácněností, obeznámeností, subjektivní orientovaností, osvojeností nerozlišené ještě skutečnosti sebe i něčí zároveň, jakousi uspokojivou dovedností či spíše aktivní přítomností (sebe i věci v akci, v aktivitě, které později budu říkat „má“).

76-78 filosofie

760702-2

(78) (5) (Slatinice, 2. 7. 76 večer.)

Ve filosofii možná leccos znamená vědění, znalost, umění (ve smyslu dovednosti), ale tam kde je filosofie převážně nebo dokonce výhradně věcí zvládnutou, ovládnutou, věcí přesného vědění a rozsáhlých znalostí atd., tam se začíná měnit v suchopár, v pustinu, v mrtvý, zašlý svět. Filosofie je živá tam, kde – řečeno frází, ale pěknou frází – „drží palec na tepu dějin“ či dějů, dění, a kde je u toho, když se objevuje něco nového, co ještě neznáme, co ještě není prozkoumáno, o čem ještě nevíme co si myslit, a co o tom říkat. Filosofie je nejvlastněji tam, kde si ještě nikdo neví rady a kde se přesto děje něco základně důležitého. Filosofie je tam, kde se rozhoduje o velikých věcech a kde je nejasné, co se vlastně rozhoduje a o jakých věcech. Filosofie to teprve ukazuje, nechává to, aby se to ukázalo; nikdo to neví, nikdo si to neuvědomí, nebo jenom velmi málo lidí si to uvědomuje – a ještě si to uvědomuje jakoby jen v dojmech, citem, jakýmsi „**pátým** smyslem“, ale ještě to nepojmenovává, nedává tomu pravé jméno.

A tak je filosofie nejvlastněji a svou bytostnou povahou tam, kde žádné vědění, nejrozsáhlejší znalosti už nepomáhají, kde naopak selhávají, kde končí, kde jsou v koncích se svou pomocí a se svými pokyny, se svými

směrodatnými odhady. Ty vědomosti a znalosti jsou někdy dobré, ale ne vždy a ne všechny. Někdy ty vědomosti a znalosti překážejí, někdy vysloveně zaclánějí, nedovolují, abychom shlédli to, oč jde v posledu. A proto je ve filosofii vždycky přítomen důležitý moment jakéhosi zvláštního diletantismu, jakéhosi laicismu, jakéhosi nedostatku vzdělání, nedovzdělanosti či polovzdělanosti (která se ovšem od běžné liší svou produktivitou, zatímco běžná nedovzdělanost je jalová, sterilní); je tam vždycky moment jakéhosi barbarství, jakési provinění proti dobrému vychování (něco podobného ostatně najdeme i v umění). Filosofie, skutečná, pravá filosofie se vždycky bude snažit o to, formulovat nově i to, co už bylo tisíckrát formulováno, a formulovat to jinak, i když ví, že to mnohokrát bylo vynikajícím, výsostným způsobem řečeno tak precizně, že se s tím zdánlivě už nic nedá dělat; a přece bude vždy znovu začínat odjinud a toporně i neohrabaně třeba se bude snažit to říci jinak, v jiných souvislostech, na základě jiné myšlenkové výstavby, jiného postupu. To je něco, co po mém soudu filosofii podstatně spojuje s uměním, a co zároveň filosofii podstatně odděluje od odborných věd. (Přepis mgf. záznamu - diktátu.)

Odborná věda postupuje kupředu tak, že přidává k dosavadní zásobě vědomostí a znalostí nové; pokud odporují dosavadní teorii, pokouší se formulovat teorii novou, ale dosavadní vědomosti, faktické znalosti neruší, jenom je jinak vykládá. Tu a tam je špatně popsán nějaký fakt, nějaké pozorování; pak to musí být samozřejmě opraveno, ale jakožto nahodilá chyba, která nemůže otrást naprostou většinou ostatních zjištěných a konstatovaných faktů. Pokrok ve vědě se děje převážně přidáváním, připojováním nových fakt a poznatků k tomu, co již víme a co jsme zjistili. Ve filosofii je tomu zcela jinak.

Filosofie udělá krok kupředu, když se jí podaří dojít dál v reflexi; v reflexi však se vědomý subjekt vrací ke svému vědomí a sám k sobě. Vrací se, to znamená: jde zpět. Prakticky to vypadá tak, že filosofie přezkoumává každou myšlenku a zjišťuje, co je v ní skryto, nevyřčeno, ale co jako třebas temná a přehlížená „síla“ pracuje dál určitým směrem, kterým směrem a k čemu taková myšlenka posléze vede. A když formuluje své stanovisko ke zkoumané myšlence, nemůže to učinit jinak, než že vysloví novou myšlenku (nové myšlenky). Ale také ty je potřeba přezkoumat. A tak se filosofie vrací pořád jakoby „zpět“, zarývá se do větších hloubek a obnažuje kořeny, které by jinak zůstaly skryty. Ale ten dojem, že jde „zpět“, zatímco věda jde „kupředu“, je ošidný a mylný. Přihlédněme k tomu blíže.

{Pokrok - „vpřed“ a „zpět“}
76-79 filosofie, vědy

760703-1

(79) (6) (Slatinice, 3. 7. 76 odpoledne.)

Na čem lze rozpoznat, kterým směrem jdeme vpřed a kterým zpět? Je to nepochybně relativní, ale nám jde o to, zda je možno charakterizovat obecně jeden i druhý typ směřování. A to skutečně je možné; navíc nám to dovolí prokázat, že diference a distance mezi filosofií a odbornými vědami je větší, než by se na první pohled mohlo zdát a zejména než se tradičně má za to (o tom, jak pozitivismus nebo třeba Engels měli za to, že filosofie zanikne, protože přejde v odborné, „pozitivní“ vědy, už nemluvě).

Na první uvážení se nám bude jevit směr, v němž se rozvíjí akce (nebo vůbec událost) jako směr vpřed. To je obvyklý pohled, tak jsme zvyklí se na dění dívat, tak chápeme sami sebe ve své aktivitě. Ale ve skutečnosti ony konce akce (nebo události) jsou jejími zbytky, rezidui, jsou její zestárlou, sešlou fází, v níž událost či akce „dokonává“. Termín – pojem „dokonalost“, který ovládl takřka všechny evropské jazyky a který je vlastně aristotelského původu, naznačuje, jak zakořeněné je nepochopení této skutečnosti. To, co dokonalost, je ve skutečnosti ničím, je nicotné (a nikoliv „dokonalé“). Dokonávat, dokončovat akci znamená ve skutečnosti ustupovat, ustávat s činností, stahovat se ze scény, přestávat ovlivňovat dění – zkrátka něco jako „jít zpět“. To je podtrženo, jestliže si uvědomíme, že směr, jímž se akce zvnějšňuje, je z budoucnosti do minulosti; předmětnost vždycky znamená to, co už tu je, co je dáno, hotové, nastalé, de facto uplynulé. Zaměřenost na minulé je v podstatě každá akce, která tím, jak se sama uskutečňuje, „zpředměťňuje“, zvnějšňuje, míří k nějaké předmětné minulosti, aby ji zasáhla a pozměnila. Akce znamená tedy vždy dvojí: zvnějšnění (uskutečnění) budoucnosti a ovlivnění, proměnu, zásah (v) minulosti. Obojí jde spolu a míří stejným směrem, totiž „dozadu“, jestliže minulost je „vzadu“ a nikoliv „vpředu“.

A tady právě musíme vidět, jak hlavní zájem a záměr filosofie nejde směrem „zvnějšnění“, zpředmětnění, uskutečnění sebe a svých úmyslů, svých programů (samostatných), nýbrž směrem právě opačným, totiž ke zdrojům a základům, „počátkům“ každé aktivity, akce, tedy i ke zdrojům, základům, počátkům, předpokladům každé filosofické akce, každé myšlenky. Protože však tímto směrem se filosofie dostává vskutku do oblasti počátků, startů, je vždycky dříve nebo později obrácena a vrácena zpět k uskutečnění, aplikaci, ke „zvnějšnění“, k „dokonání“. A filosofie se bude ovšem znovu a znovu pokoušet proniknout ještě dále za dosud dosažené počátky a základy. Bude znovu vracena (to znamená, že o důsledky nemusí mít příliš starostí, jestliže vskutku se vši energií proniká k počátkům, což ovšem musí kontrolovat, neboť to vůbec není samozřejmé ani snadné),

a bude znovu odkrývat své vlastní kořeny a základy, počátky. To filosofické je na filosofii právě ono usilování o proniknutí k počátkům, ještě nezvnějšněným, nezpředmětněným; aby se dostala v dalším průniku dále než v předchozím, musí to, co až dosud bylo nezpředmětněno, zpředmětnit, tj. musí minulý faktický počátek učinit svým předmětem, tj. předmětem svého dalšího pokusu – a eo ipso tento další pokus založit hlouběji, čili začít před minulým, předcházejícím počátkem. Tak svými zdánlivými „návraty“ ovšem jde kupředu, neboť to nejsou návraty k něčemu, co tu už bylo, nýbrž vpravdě návraty k něčemu, co tu ještě nebylo, co tu teprve bude. Svou podstatou míří takto filosofie do budoucnosti.

Vědy (odborné, speciální vědy) jsou však jednak obráceny opačným směrem, totiž ke koncům akcí (i svých) a tedy k tomu, co se už stalo, uskutečnilo, co je dáno jako hotové a tím minulé, nastalé, odehravší se; jednak onoho odvratu od nastalého k jeho zdrojům a počátkům nejsou vůbec schopny. Vědy nevznikly jako emancipovavší se filosofické disciplíny, nýbrž „odpadly“ od filosofie v těch momentech, kdy byla strhována k akcím, k aktivitě, k uskutečnění, zvnějšnění, zpředmětnění. Vědy proto nejsou žádnými částmi, výseky filosofie, nýbrž jsou jakýmsi jejími odštěpkami, odpadky, relikty, rezidui, z nichž vlastní filosofický život již vyprchal. A kdyby nebyly ustavičně živeny novým a novým zatlačováním filosofie do nových aktivit, kdyby na těchto „retreatech“ a „poleveních“ ve vlastním filosofickém úsilí neparazitovaly, nebyly by vůbec možné a zejména by nebyl možný žádný skutečný vědecký pokrok.

A jaká je možná náprava? Existuje jenom jediná nápravná cesta, spočívající v tom, že se všechny vědy znovu stanou filosofickými disciplínami, tj. že přestanou na filosofii jen parazitovat a že budou samy filosoficky pracovat a myslet; zůstanou odbornými disciplínami v tom smyslu, že budou pouhými výseky z filosofie, ale výseky, které budou za součást svých metod a postupů považovat to, čím se dosud vyznačuje pouze sama filosofie, totiž sebekontrolu a sebe-reflexi, usilující o to, aby mohla vydat počet nejenom ze svých základů, zdrojů a počátků.

79-80 diferenciaci, „dělba práce“, integrovanost

760703-2

(80) (7) (Slatinice, 3. 7. 76 k večeru.)

Pokud žije každý člověk, každá rodina, každý kmen v izolaci, musí se zabývat vším, co potřebuje k životu (a to nejsou jen životní nezbytnosti v materiálním smyslu, nýbrž také nezbytné výhledy, perspektivy, projekty, překračování daného a hledání nových cest, tzn. něco, co na první pohled může vypadat jako „luxus“). Tam, kde naproti tomu dochází k integraci a

sjednocení většího počtu lidí, tam je možné – a tam se také nutně objevuje – rozdělení, diferenciaci, „dělba práce“. To platí ostatně nejenom v lidské společnosti, ale už v živé přírodě. Mnohobuněčný organismus je jednotou buněk, které se však navzájem liší jak svou podobou, tak svou funkcí a svým výkonem. Jednota zkrátka znamená diferenciaci. Kdo to nechápe a chce dosáhnout sjednocení a jednoty vnějším tlakem a donucením, může sice nakrátko uspět, ale jen tak, jako když chceme obsah nějakého válce, v němž je plyn, zachovat přesto, že válec je zahříván. Někdy čas toho dosahujeme pevným uzavřením všech ventilů. Pokud jsme však zapomněli na pojistný ventil, dojde dříve nebo později k výbuchu. K podobnému výbuchu musí nutně dojít také tam, kde se nějaké společenské nebo politické jednoty dosahuje vnějšími prostředky a tak, že proti každé tendenci k diferencování se násilně nivelizuje.

Proč tomu tak je? Známe přece také případ krystalů, kde každá molekula má své místo v mřížce a kde celý krystal je uvnitř naprosto (nebo téměř) homogenní?! Zřejmě je život něčím podstatně odlišným a diferenciaci k němu základně náleží. V krystalu jsou molekuly pouze seřazeny, ale nejsou sjednoceny. K jednotě náleží vnitřní zapojenost, vnitřní účast na celku, na celkovém rozvrhu. Tato vnitřní účast předpokládá jakousi individualitu zapojené „molekuly“, a to tím spíš, čím speciálnější funkcí je tato „molekula“ pověřena (a samozřejmě nejen molekula, ale třeba supermolekulární útvar v buňce, buňka sama, buněčná tkáň toho či onoho typu, orgán apod.). Právě proto, že určitá jednotka může být zapojena do superjednotky pouze na základě angažovanosti své vnitřní stránky, musí se počítat s její individualitou a musí jí být její nová funkce učiněna sdostatek atraktivní, tj. musí být pověřena úkoly, jež ji samotnou pouze neomezují a neredukují, ale jež jí poskytují možnosti, kterých by nebyla schopna dosáhnout a realizovat je bez onoho zapojení, bez funkčního pověření v širším kontextu. Biologové až dosud srovnávali specializované buňky s „normálními“, event. prostě s jinými výhradně zvnějška a „normou“ jim byla jakási průměrná, nivelizovaná buňka, schema buňky. Ale specializovanost spočívá nikoliv v tom, co buňce chybí, nýbrž čím se vyznačuje navíc, co dovede a co nedovedou jiné. Při bližším pozorování zjistíme, že zapojenost do širšího kontextu a plánu jde vždycky pospolu nejenom s omezením a redukcí možností, ale s otevřením zvláštních perspektiv, zvláštních cest a akcí, uzavřených ostatním buňkám. Proto také se buňky jiného „druhu“ (jiné specializace, pokud nezašla příliš daleko právě v redukcii a omezení některých stránek a schopností buňky) poměrně dost snadno přizpůsobí novým funkcím (viz regenerace celého jedince z nepatrného kousku uměle rozděleného nezmaru apod.)

Mohou z toho být vyvozovány některé společenské závěry? S jistou opatrností snad ano. Jakmile je společnost uspořádána tak, že některé (a početné) své členy nutí k nekvalifikované práci (tj. k redukci a omezení), aniž by jim dala perspektivu specializované a nenahraditelné, kvalifikované práce jiné, budou tito lidé nutně hledat způsob uplatnění nezávisle na společenském řádu a proti němu. Čím víc musí být užíváno vnějších, mocenských nebo administrativních opatření, tím méně lze počítat s loajalitou pro případ poruch a nouzových situací, a tím ohroženější je společenský organismus, držžený pohromadě jen zvenčí, vnějším tlakem, donucením a manipulováním s lidmi, ať už přímým výbuchem nebo alespoň podstatně zhoršeným fungováním.

Pokračování v seš. č. 7!